

МАHMУDXO‘JA BEHBUDIY – “JADIDLAR OTASI”

Murodxonov Muhammadnur

*O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi,
Yurisprudensiya (Islom huquqi), 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiyning asosiy va mashhur maqolalaridan biri “Munozara” maqolasi haqida tahlil qilinadi. Behbudiy shu davrni o‘zidayoq chet tillarini o‘rganishdagi oqsoqlikni bartaraf etishini ko‘rsatib berdi. Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Munozara” maqolasi o‘sha davrda ham hozirgi kunda ham ko‘plab bahs-munozaralarga sabab bolgan va hozirgi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan maqolalardan biridir. “Munozara” maqolasida buxoriylar uchun “yangi usul” maktablarining foydaliligi, bunday maktablarda yoshlarni o‘qitish lozimligi ta’kidlangan. Bu maqola farangiy afandi va mudarris Buxoriy janoblari o‘rtasidagi bahs va suhbat asosida vujudga kelgan. Mahmudxo‘ja Behbudiy ishlarida asosiy mazmun-mohiyatini qamrab olgan Vatan tuyg‘usini ko‘rsatib berisah orqali mutafakkirning nomini ommaga yoyish borasida tahlil qilingan. O‘tgan asr boshidagi milliy uyg‘onish harakatini Mahmudxo‘ja Behbudiy faoliyatidan ayri tasavvur etib bo‘lmaydi. O‘tmishda din birligining timsoli hisoblangan “millat” tushunchasini aynan jadidlar til birligiga tayanuvchi etnik atama sifatida qo‘lladilar. “Milliyat” - milliylik, millatning o‘zligi, qadriyatlar, butun borlig‘i demakdir. Ma’rifatparvar jadidlar o‘zlarining she’riy, nasriy va publisistik asarlarida millat va milliyat masalalarini ko‘tarib chiqish orqali millatni o‘zligini anglashga, ma’rifatga da’vat etganlari haqida yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: Munozara, “yangi-usul” maktabi, buxoriy, komil inson, til, mutafakkir., Mahmudxo‘ja Behbudiy, dramaturg, teatrchi, noshir, jurnalist, siyosatshunos, renesans, milliy g‘oya, millat, milliyat, Vatan.

МАХМУДХОДЖА БЕХБУДИ – «ОТЕЦ ДЖАДИДОВ»

Аннотация: В данной статье будет проанализирована одна из главных и известных статей Махмудходжи Бехбуди «Мунозара». Статья Махмудходжи Бехбуди «Противоречие» — одна из статей, вызвавшая много споров тогда и сейчас, и не потерявшая своего значения и сейчас. В статье «Мунозара» подчеркивается полезность школ «нового метода» для бухарцев и необходимость воспитания молодежи в таких школах. Эта статья была создана на основе дискуссии и разговора между г-ном Фаранги Эффенди и г-ном

Мударрисом Бухари. Данная статья анализируется с точки зрения распространения имени мыслителя среди общественности путем показа чувства Родины, которое охватывает основное содержание произведений Махмудходжи Бехбуди. Движение национального возрождения начала прошлого века невозможно представить без деятельности Махмудходжи Бехбуди. В прошлом понятие «нация», считавшееся символом религиозного единства, использовалось джадидами как этнический термин, основанный на языковом единстве. «Национальность» означает национальность, национальную идентичность, ценности, целостность бытия. Просвещенные джадиды, поднимая вопросы нации и народности в своих поэтических, прозаических и публицистических произведениях, побуждали нацию осознать свою идентичность и стать просвещенной.

Ключевые слова: Дебаты, школа «Нового метода», Бухари, совершенный человек, язык, мыслитель, Махмудходжа Бехбуди, драматург, театральный художник, издатель, журналист, политолог, Возрождение, национальная идея, нация, национальность, Родина.

MAHMUDKHOJA BEHBUDI – “FATHER OF THE JADIDS”

Abstract: In this article, one of the main and famous articles of Mahmudhoja Behbudi, "Munozara", will be analyzed. Mahmudhoja Behbudi's article "Controversy" is one of the articles that caused a lot of controversy then and now, and has not lost its importance even now. The article "Munozara" emphasizes the usefulness of "new method" schools for Bukharians and the need to educate young people in such schools. This article was created based on the discussion and conversation between Mr. Farangi Effendi and Mr. Mudarris Bukhari. This article is analyzed in terms of spreading the name of the thinker to the public by showing the feeling of the Motherland, which covers the main content of Mahmudhoja Behbudi's works. The national revival movement at the beginning of the last century cannot be imagined without the activity of Mahmudhoja Behbudi. In the past, the concept of "nation", which was considered a symbol of religious unity, was used by the Jadids as an ethnic term based on linguistic unity. "Nationality" means nationality, nation's identity, values, whole being. Enlightened Jadids, by raising issues of nation and nationality in their poetic, prose and journalistic works, encouraged the nation to realize its identity and become enlightened.

Key words: Debate, "New Method" school, Bukhari, perfect person, language, thinker, Mahmudhoja Behbudi, playwright, theater artist, publisher, journalist, political scientist, renaissance, national idea, nation, nationality, Homeland.

KIRISH

O'tgan asr boshidagi milliy uyg'onish harakatini faoliyatidan ayri tasavvur etib bo'lmaydi. Jadidshunos Begali Qosimovning ta'kidlashicha: "Mahmudxo'ja Behbudiy XX asr bo'sag'asidagi Turkistonning orzu-armonlaridan biri sifatida maydonga keldi. U o'z davrining ijtimoiy-siyosiy harakatlarida faol qatnashgan eng yirik namoyandasi, yangi zamon o'zbek madaniyatining asoschisi edi. Turkiston jadidlarining tan olingan rahnamosi. Mustaqil jumhuriyat g'oyasining asoschilaridan biri, yangi maktab g'oyasining nazariyotchisi va amaliyotchisi, o'zbek dramachiligini boshlab bergan birinchi dramaturg, teatrchi, noshir, jurnalist edi. Buni ulug' millatparvarning zamondoshlari ham e'tirof etgani ma'lum. Siyosiy, ijtimoiy faoliyati va bilimining kengligi jihatidan Turkistonning o'sha vaqtdagi jadidlaridan unga teng keladigani yo'q deb o'ylayman". Mashhur davlat arbobi Fayzulla Xo'jaevning Behbudiy haqidagi bu so'zlarida zarracha mubolag'a yo'q. Zero, "Mahmudxo'ja Behbudiy siyosatshunos va publisist, adib va pedagog, noshir va jumalist sifatida keng qamrovli faoliyat olib bordi. Har bir ishida bosh mezon millat va milliyat masalalari bo'ldi.

ASOSIY QISM

G'oyasizlik-chi! Millatni zaiflashtiruvchi, turg'unlikka tanazzulga olib boruvchi mana shu g'oyasizlik, maqsadsizlikdir. Bu masala Mahmudxo'ja Behbudiy asarlarida ham yetakchi o'rin tutadi. "Bir millatning quvvat va matonati uning saodati va farog'ati ahlining oz-ko'pligi bilan emas, a'zolaridagi madaniyat va taraqqiyotga omil hayotiy xususiyatlarining darajasi bilan o'lchanadi", - deb yozadi Mahmudxo'ja Behbudiy "Xayrul umuri avsatuho" maqolasida - Ilm-hunar g'ayrat va mehnat bilan qo'lga kiradi [1:24]. G'ayrat va mehnat esa ilmu hunar tufayli samara beradi. Bular o'zaro bog'liq tushunchalardir. Qavmining ko'pchiligi jisman sog' bo'lib, ilmu hunardan bebahra qolishi va hayoti parishon bo'lib, o'zini himoya qilmoqdan ojiz holga tushishi mumkin. Ilm-ma'rifatda quvvatli yevropa millatlarining sog'lom Afrikani asoratga olishlari bejiz emas. Behbudiy millat ravnaqi uchun universitetlar lozimligini dil-dildan his qildi. 1918 yilda Toshkentda ochilgan Turkiston musulmon dorilfununini chin yurakdan tabrik etdi. O'sha yili Samarqandda uning sho'basini ochib, bugungi Milliy universitetimizning maydonga kelishida o'zining munosib hissasini qo'shdi. Jadidchilik va jadidlarning bugungi

kunda o'rganilishi, targ'ib qilinishi havoday zarur. Biz uchinchi Renessansni "strategik vazifa" deb qarasaq, uni "milliy g'oya darajasiga" ko'tarmoqchi bo'lsak, jadidlarimiz ta'kidlaganidek, "har kim o'zgarishi kerak, har kim o'zgarishni o'zidan boshlashi kerak". Bu o'rinda, ayniqsa, ziyolilar, mansabdor ma'murlar o'zgarishni o'zlaridan boshlamas ekan, biz oldimizga qo'ygan yuksak strategik vazifani uddalay olmaymiz. Jadidlar islohotni maktabdan, aniqrog'i, boshlang'ich maktabdan boshladi. Bu bejiz emas edi. Mahmudxo'ja Behbudiy boshchiligidagi Turkiston jadidlari boshlang'ich ta'limni ona tilida berishga mo'ljallangan milliy maktablarning umummilliy institutini yaratishga qaratilgan dasturni taklif etdi. E'tibor bering, boshlang'ich ta'lim bolaning ona tilida berilishi kerak. Yaqin tariximizdan ma'lumki, bundan 120-130 yillar oldin ham maktablarda o'qitiladigan birorta turkiy tildagi kitob mavjud emas edi. Barcha dars kitoblari fors yoki arab tilida edi. Jadidlar bola boshlang'ich savodini o'z ona tilida chiqarishi unga millat, milliyat tushunchalarining chuqurroq singdirilishini ta'minlaydi, deb qaradilar. O'z navbatida, Turkiston jadidlarining yetakchisi Mahmudxo'ja Behbudiy quyi va yuqori maktabning isloh etilishi, millatning isloh etilishiga olib keladi, deb hisobladi. Uning ta'kidlashicha, millatning isloh etilishi bu milliy g'oya bo'lib, uni barcha targ'ib qilishi kerak. Mana Behbudiy taklif qilgan milliy g'oya. Behbudiy "umummilliy g'oya" mohiyatini tushuntirar ekan, ushbu g'oya qolgan barcha g'oyalardan yuqori turishi kerakligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, millatni ulug'lash, maqsadlarni yuqori ko'tarish, millatning haqiqiy birligi – bu "umummilliy g'oya"ning tub mohiyatini tashkil etadi. Bu g'oya millatning kelajakka intilishi va undan keladigan foydasini aks ettirishi lozim. Behbudiy boshliq barcha jadidlar xalqni isrofli tadbirlardan voz kechib, ularga sarf qilinadigan mablag'ni milliy iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida milliy kadrlar tayyorlash uchun davlat va xorijiy ta'lim muassasalarida yoshlarning tahsili uchun yo'naltirishga da'vat etdi. Behbudiy bu harakatni umummilliy ishlar, oliy maqsadlar, xohishlar va intilishlar deb atadi. Oliy maqsadlar, xohish va intilishlarni amalga oshirish uchun esa iroda, aniqroq aytadigan bo'lsak, siyosiy iroda kerak edi. Behbudiy XX asr boshidagi Turkistonning yirik siyosiy arbobi sifatida Turkiston Muxtoriyatining tashkil etilishidan 11 yil avval, 1906-yili "Turkiston milliy-madaniy muxtoriyati" loyihasini ishlab chiqqan va uni yuqori miqyosida muhokama qilinishi uchun Rossiya davlat Dumasiga yo'llagan edi. Bu loyihada Behbudiy ta'lim-tarbiya, ayniqsa, yer masalasini qat'iy qo'ydi va rus muhojirlarini ko'chirib kelmaslik, hosildor yerlar mahalliy aholining ixtiyorida qolishi kerakligi haqida yozdi [5:3]. Millat va milliyat masalalari barcha zamonlarda ham dolzarb bolib kelgan. Lekin XX as boshlarida jadidlarimiz bu masalani hayot-

mamot masalasi sifatida kun tartibiga qo‘ydi. O‘tmishda din birligining timsoli hisoblangan “millat” tushunchasini aynan jadidlar til birligiga tayanuvchi etnik atama sifatida qo‘lladilar. “Milliyat” - milliylik, millatning o‘zligi, qadriyatlari, butun borlig‘i demakdir. Ma‘rifatparvar jadidlar o‘zlarining she‘riy, nasriy va publisistik asarlarida millat va milliyat masalalarini ko‘tarib chiqish orqali millatni o‘zligini anglashga, ma‘rifatga da‘vat etdilar. Bu mavzu, ayniqsa, publitistikada keng yoritildi. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Tavallo, Hamza, Abdulhamid Cho‘lpon singari ma‘rifatparvar jadidlar millat tanazzulining sabablari, uni jaholatdan qutgarish yo‘llari, taraqqiyoga to‘siq bo‘layotgan omillar orqali o‘tkir publisistik maqolalar yozdilar. Jadid publitsistikasi, xususan, Mahmudxo‘ja Behbudiyning publisistik maqolalari mutaxassislarimiz tomonidan ko‘p o‘rganilgan bo‘lishiga qaramay, bu davrda yaratilgan publisistik asarlarda millat va milliyat masalalari qanday yoritilgani, mutafakkir jadid adiblari matbuotdagi chiqishlarida milliy o‘zlikni asrash, rivojlangan millatlar darajasiga yuksalish muammosiga qanday munosabat bildirgani alohida organilgan emas. Mutaxassislar milliy uyg‘onish davri deb ataydigan XIX asr oxiri - XX asr boshlaridagi adabiy jarayonni, bu davida yashab faoliyat ko‘rsatgan, millatni yuksak madaniyat va ma‘rifatga targ‘ib etgan ma‘rifatparvar ijodkorlar, ayniqsa, Turkiston jadidchiligining karvonboshisi Mahmudxo‘ja Behbudiy merosini organish bugungi kunda, ayniqsa, alohida ahamiyatga ega. [8:78]. O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A. Karimov to‘g‘ri ta‘kidlaganidek, “jamiyat taraqqiyotining asosi, uni muqarrar halokatdan qutqarib qoladigan yagona kuch – ma‘rifatdir. Asrimiz boshida Turkistonda kechgan voqealarni bir eslang. Nega bu o‘lkada o‘sha yillari marifatchilik harakati har qachongidan ham kuchayib ketdi? Negaki, chor Rossiyasi asoratiga tushib qolib, butkul tanazzulga yuz tutgan o‘lkani uyg‘otishga, xalqning ko‘zini ochishga faqat ma‘rifat orqaligina erishish mumkin edi”. Masalaning ana shu jihatida e‘tibor bersak, jadid adabiyotining yetuk namoyandasi Mahmudxo‘ja Behbudiy publisistik maqolalarida millat va milliyat masalalarining yoritilishi muammosini alohida organish organish dolzarb ahamiyatga ega ekani ma‘lum bo‘ladi [6:23]. “Turkiston madaniy muxtoriyati loyihasi”da qozixona doirasidagi barcha hujjatlar mahalliy tilda yozilishi kerakligidan Rusiya adliya mahkamalari sayloviga va undagi mansablarga saylanmoqqa musulmonlar haqli bo‘lishigacha, Turkiston maishatidan xabarsiz yuristlarning Turkiston adliya mahkamalariga hokim tayinlanmasligi zarurligidan Turkiston maktab va madrasalari hukumat nazoratidan ozod etilishi-yu rus harfini musulmon maktabiga joriy etmaslikkacha, Turkiston xalqi talab qilmaguncha

Turkistonga muhojir yuborilmasligi talabidan Turkiston shaharlari ichidagi yerlar xoh muvaqqatan, xoh abadiy bo'lsun, gayrimusulmonlarga berilmasligi kerakligigacha keng miqyosdagi masalalar kun tartibiga qo'yilgan edi. Ta'kidlash kerakki, Mahmudxo'ja Behbudiy yashagan mustabid tuzum sharoitida "Turkistonga avtonomiya berilmog'i lozim"igi haqida Rusiya Davlat Dumasiga murojaatnoma yozish, hatto uning bandmaband tuzilgan loyihasini tagdim etish chinakam jasorat edi [7:45].

Mahmudxo'ja Behbudiyning "Munozara" maqolasi o'sha davrda ham hozirgi kunda ham ko'plab bahs-munozaralarga sabab bolgan va hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan maqolalardan biridir. "Munozara" maqolasida buxoriylar uchun "yangi usul" maktablarining foydaliligi, bunday maktablarda yoshlarni o'qitish lozimligi ta'kidlangan. Bu maqola farangiy afandi va mudarris Buxoriy janoblari o'rtasidagi bahs va suhbat asosida vujudga kelgan. Haqiqatdan ham, buxoriylar mana shunday maktablarda o'qib, ta'lim-tarbiya olsalar kelgusida ulardan bilimli, aqlli, har tomonlanma mukammal bo'lgan "komil insonlar" yetishib chiqardi. Buxoriylar yuqori cho'qqilarni zabt etib, balki "Munozara" asariga rahmatlar aytib, bu asarni xotirasida saqlar, deb aytiladi maqolada. Haqiqatdan ham, Buxoriylar ajdodlaridan ne-ne buyuk mutafakkirlar yetishib chiqqani va Behbudiy esa buni asos sifatidanko'rsatish orqali, millatni ruhini ko'tarmoqchi bo'ladi. "Munozara" maqolasi ma'naviyatimizni nobud bo'lishiga yo'l qo'ymaydigan asarlardan biridir. Har bir millatning ma'naviyati yuksak bo'lsa, bu millat hech qachon zavolga yuz tutmaydi. Bu maqola buxoriylarning ruschani o'rganishlari uchun vaziyat taqozosi sifatida vujudga kelgan. O'sha davrida Buxoro Rossiya imperiyasi tarkibidagi davlat edi. Shuning uchun ham rus tilidagi adabiyotlar, go'llanmalar bilan tanishish uchun albatta rus tilini bilish talab etilardi. Rus tilini o'rganish har bir buxorolik uchun foydali va zarur edi. borilgan. O'sha davrda Buxorodagi barcha sohalaridagi ishlar ham rus tilida olib borilganligi mazkur maqolada aytib o'tilgan. Pochta, telegraf, temiryo'I, bank, savdo- sotiq, tijorat, shifoxona, ta'lim, davlat ishlari, qishloq xo'jaligi ishlari barchasi rus tilida olib borilgan. Buxoriylar orasida rus tilini biladiganlar bo'lmaganligi uchun tarjimonlar kavkaz va turkistonliklardan bo'lganligi maqolada ham ta'kidlangan. Buxoroga juda ham zarur ekanligini aytib o'tadi. Shu o'rinda, Samarqand, Turkistonga ham borib o'qish kerakligini ta'kidlab o'tadi. Buxorodan Samarqandga o'g'ri, qimorboz, gado borsa hech kim biror nima deyishmaydi, ammo o'qish uchun borsa garshilik qilingan. Behbudiy va bir qator jadidlar Buxoro hukmron doiralari rus tilini o'qitishga, yoshlarni, xalqni ma'naviyatli qilish uchun o'qitishga ruxsat berishlarini so'raganlar. "Munozara"

maqolasida aytib o'tilgan. "Munozara" maqolasi hozirgi kun bilan ham juda bog'liq. Maqoladagi dolzarb mavzuni hozirgi kun bilan bog'laydigan bo'lsam, hozirgi kunda ham jamiyatimizda xorijiy tillarga bo'lgan ehtiyoj kundan-kunga ortib bormoqda. Xorijiy tillarni yaxshi o'zlashtirib yetarli bilimlarga ega bo'lgan yoshlar ma'lum qoidalarga asoslanib xorijiy tillar bo'yicha sertifikatlarni qo'lga kiritmoqdalar va xorijiy davlatlarga borib o'z bilim, malakalarini oshirib qaytmoqdalar. Xorijiy davlatlardagi yoshlar u davlatlarning yutuqlarini o'rganib, texnika, texnologiya sohasidagi ishlarini jamiyatimiz rivojlanishida ham qo'llayaptilar. Bu tajribalar ko'p sohalarimizga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu o'rinda men bir maqolni ishlatishni o'rinli bilaman. Xalqimiz orasida bejizga "Til bilgan-el biladi" maqoli yuzaga kelmagan [1:3]. O'z davrining taniqli ziyolilaridan bo'lgan Sayidahmad Vasliy bilan tanishgandan (1900 yili) keyin bu bilimlarni mukammallashtirishga imkoniyat tug'ildi. Vasliy unga arab tili qoidalarini o'rgatibgina qolmay, balki she'riyatga bo'lgan muhabbatini ham kuchaytirdi, shu bilan birga, uni o'z davrining ma'rifatparvarlari davrasiga olib kirdi. Hoji Muin 1901 yili eski maktabda muallimlik faoliyatini boshlaydi. Bu sohadagi muayyan tajribalar natijasida va, albatta, Abduqodir Shakuriyning maktabi ta'sirida 1903 yili Xo'ja Nisbatdor mahallasida o'zi yangi usuldagi maktab ochadi. Xuddi ana shu yili Vasliyning uyida Mahmudxo'ja Behbudiy bilan tanishuvi uning hayotida yangi davrni boshlab berdi. Ayniqsa, Behbudiyning «Muxtasari jug'rofiyai umumiy» nomli asari Hoji Muinda juda katta taassurot qoldiradi. Keyinchalik bir maqolasida bu haqda shunday xotirlaydi: «Shuni ham unutmaymanki, mazkur jug'rofiya kitobining «Tatbiqoti diniya» faslinda «Ba'zi eski xurofot va isroiliyat so'zlari bizning tafsir kitoblarimizgacha kirib ketgan» mazmunidaga jumlar o'shal vaktida manim fikrimda zo'r o'zgarishlar yasadi[2:34]. Ya'ni, o'shal jumla meni birinchi daf'a fikriy inqilobg'a uchratdi. Men o'shal qundan e'tiboran har bir eski va yangi kitoblarni diqqat bilan, muhokama ilan o'quyturg'on bo'ldim. Mana shuning uchun men ayta olamankim, mening tavsii ma'lumotimga turk-totor matbuoti sabab bo'lg'onidek, meni birinchi marta fikriy inqilobg'a uchratgan ham Behbudiy hazratlarining mazkur bir jumla so'zidir. Men mazkur tarihan e'tiboran Behbudiy afandig'a chin ko'ngil ila muxlis bo'ldig'imdek, o'shal vaqtdan boshlab mavqei kelganda har yerda oni mudofaa etaturg'on bo'ldim». Hoji Muin shu tariqa Behbudiyning o'ziga ustoz deb bildi va uning haqiqiy izdoshiga aylandi. Turk-tatar matbuoti va ada-biyotini muntazam o'qib borishi hamda Behbudiy boshchiligidagi Samarqand ma'rifatparvarlari ta'sirida taraqqiyparvar inson bo'lib shakllangan Hoji Muin o'z zamondoshlari orasida, eng avvalo, usuli jadid maktabining muallimi sifatida tanildi.

Boshqa jadid muallimlari kabi Hoji Muin ham yangi usuldagi maktabini o'z hisobidan ochgan. Behbudiy, Shakuriy, Ajziylarning maktabdorlik faoliyati Hoji Muinga katta saboq vazifasini o'tagan. Chunki o'sha davrda o'z hisobidan maktab ochish, undan moddiy foyda ko'rish uchun qilinadigan ish emas edi. Uning zamondoshlari bilan suhbatda bo'lgan adabiyotshunos Rahim Muqimovning yozishicha, «Hoji Muin maktabda bolalarni savodxon qilish uchun sarflanadigan mablag'ni xalqdan yig'magan, balki o'zining Devoli ko'ndalang qishlog'idagi bog'chasida yetishtirgan shirin-shakar mevalarni bozorga chiqarib sotish evaziga to'plagan. Maktabdorlikdan daromad olishni sira o'ylamagan» [3:7]. Yangi maktab muallimlari bolalarga nafaqat ta'lim, balki tarbiya berishni ham o'z oldilariga maqsad qilib qo'ygan edilar. Hoji Muin mashhur ma'rifatparvar A. Shakuriyning iltimosi bilan bolalar uchun tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan bir qancha she'rlarni turkiydan forsiyga tarjima qiladi. Keyinchalik M. Behbudiy ko'magida ularni «Guldastai adabiyot» nomi bilan to'plam holida chop ettiradi. Bu to'plamga u o'z she'rlarini ham kiritgan. «Guldastai adabiyot» haqida S. imzo bilan yozgan muallif shunday fikr bildirgan:

«Hoji Muin bundan o'n yillar ilgari, umumiy fikr qorong'uligi zamonasida bir adabiyot kitobi yozgan. Ul vaqtlarda bunday yangi kitoblarning xalq orasida tarqalib o'qulmog'i juda qiyin edi. Fikri uyg'ona boshlag'on yosh quvvatlarimiz o'z tushuncha va hissiyotlarini tarqatmoq uchun o'z xalqining ruhiga muvofiq turlik yo'llar izlar edilar. Ish qiyin. Bir «bismillo»sizlik bilan kofir va mal'un bo'lmoq juda qulay edi» [9:211].

XULOSA

Mahmudxo'ja Behbudiy Turkiston muxtoriyati g'oyasining nafaqat nazariyotchisi, balki tashkilotchilaridan biri sifatida maydonga chiqdi. 1917 yil 16 noyabrda e'lon qilingan Turkiston muxtoriyatining - mustaqillik sari qo'yilgan dadil qadamning faol tashabbuskorlaridan, ma'naviy rahnamolaridan boldi. Mahmudxo'ja Behbudiy nafaqat qirg'iz, qozoq, o'zbek, turkman singari turkiy millat vakillari, balki arab, fors, Turkistondagi, Qozog'istondagi va Turkmanistondagi barcha musulmonlar, hatto yahudiy va xristianlar birlashib, ittifoq bilan muxtoriyatni amalga oshirishi va saqlab qolishi zarurligi haqida chaqiriq bilan chiqdi. Behbudiy Turkistondagi barcha xalqlarni, tilidan, diniy mansubligidan qat'i nazar, ittifoq bolishga, umumiy manfaat yolida birlashishga, Turkiston muxtoriyatini saqlab qolishga chaqirdi. Qozoq birodarlariga murojaat etib ochiq xat yozar ekan, barchani ittifoq bo'lishga chaqirdi. Haq berilmasligi, balki olinishini uqtirdi. Boshqa xalqlar, masalan, serblar, italyanlar, armanilar, slavyanlar, polyaklar va boshqalar, hatto

dunyoning u bir uchidagi qarindoshlari bilan birlashishini, o'zga katta va quvvatli davlatlarga tobe bo'lib, yutilib, hatto tilini yo qotgan o'z jinsdoshlarini ajratib olib, birlashmoq uchun jon va kuchlarini sarf etar ekan, shonli o'tmishga ega turkiylar o'z ichidagi qarindoshlarimizdan ayrilishi uyat, ahmoqlik, millat tomiriga bolta urish bo'lishini ta'kidladi. Mahmudxo'ja Behbudiyning publisistik merosi millat va milliyat masalalari keng yoritilganligi jihatidan milliy o'zlikni saqlash, milliy ma'rifatning

yuksalishi kabi o'lmas g'oyalarni o zida mujassam etganligi bilan bugungi kunda ham alohida ahamiyatga ega. Adibning bu boradagi qarashlari o'rganish zamonamiz yoshlari qalbida Vatan va millatga muhabbat tuyg'usini kuchaytirishga, bu orqali mamlakatimiz kelajagining nurli bo'lishiga xizmat qiladi. Mahmudxo'ja Behbudiy millat uchun eng fidoyi shaxslardan biri bo'lgan. Biz yoshlar bunday shaxslar ibratlangan holda, uchinchi Renessans uchun andoza olish va milliy g'ururni shakllantirishimiz lozim.

MANBALAR/ REFERENCES:

1. Rashidova, Xushnoza, Sulaymonov, J.B. MAHMUDXO'JA BEHBUDIYNING "MUNOZARA HAQIDA" MAQOLASIDAGI IJTIMOY VA FALSAFIY QARASHLAR // ORIENSS. 2023. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mahmudxo-ja-behbudiyning-munozara-haqida-maqolasidagi-ijtimoiy-va-falsafiy-qarashlar> (дата обращения: 20.04.2024).
2. R. Muqimov. Hoji Muin kim edi?// Muloqot. 1994. 5-6-son.
3. S. Yangi Gap. // Turkiston, 1923, 7 Fevral.
4. Mahmudxo'ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. T.: Ma'naviyat, 1997Mahmudxo'ja Behbudiy. Qasdi safar. // Oyna. 1914, 34-son
5. Adhamjon Otahanov, "Mahmudxo'ja Behbudiy publitsistikasida vatan milliy g'oya va millat tarixi masalalarining yoritilishi" maqola, 2023.
6. Adhamjon Otahanov, "Mahmudxo'ja Behbudiy publitsistikasida vatan milliy g'oya va millat tarixi masalalarining yoritilishi" maqola, 2023
7. Махмудхужа Бехбудий. Танланган асарлар. 3-нашри. (Нашрга тайёрловчи, сузбоши ва изохлар муаллифи Б.Косимов). Т.: "Маънавият", 2006
8. Гаспринский И. Хаёт ва мамот масаласи (Таржимон, тупловчи, нашрга тайёрловчилар: Б.Косимов, З.Абдирашидов). - Т.: "Маънавият", 2006
9. Жабборов Н. Марифат надир. - Т.: "Маънавият", 2010.